

УДК 340.1

С. О. СУНЄГІН

**СИСТЕМА КООРДИНАТ «ОСОБА –
ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО – ДЕРЖАВА»:
У ПОШУКАХ КОНЦЕПЦІЇ
ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ**

У запропонованій статті автор на загальнотеоретичному рівні піднімає проблему визначення концептуальних засад ефективної взаємодії між особою, громадянським суспільством та державою. За основу дослідження береться сучасна ліберальна парадигма розвитку громадянського суспільства та держави, фундаментальною вадою якої, на думку автора, є субстанціалізація людської суб'єктивності або абсолютизація індивідуальної свободи, що виражається, зокрема, у абстрагуванні правового регулювання від його морального обґрунтування. У результаті дослідження автор робить висновок, що ефективна взаємодія в системі координат «особа – громадянське суспільство – держава» не може базуватися лише на рівні її законодавчої регламентації, а об'єктивно вимагає і потребує узгодженості з моральним виміром людського буття, заснованим на абсолютних категоричних засадах.

***Ключові слова:** громадянське суспільство, особа, держава, право, мораль, нормативно-регулятивні системи, лібералізм, державна влада.*

© Сунєгін Сергій Олександрович – кандидат юридичних наук, науковий співробітник відділу теорії держави і права Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

Сунегин С. А. Система координат «личность – гражданское общество – государство»: в поисках концепции эффективного взаимодействия

В предлагаемой статье автор на общетеоретическом уровне поднимает проблему определения концептуальных оснований эффективного взаимодействия между личностью, гражданским обществом и государством. За основу исследования берётся современная либеральная парадигма развития гражданского общества и государства, фундаментальным недостатком которой, по мнению автора, является субстанциализация человеческой субъективности или абсолютизация индивидуальной свободы, которая выражается, в частности, вобособлении правового регулирования от его нравственного обоснования. В результате исследования автор делает вывод, что эффективное взаимодействие в системе координат «личность – гражданское общество – государство» не может основываться только на уровне её законодательной регламентации, а объективно требует и нуждается в согласованности с нравственным измерением человеческого бытия, которое зиждется на абсолютных категорических основаниях.

Ключевые слова: гражданское общество, личность, государство, право, мораль, нормативно-регулятивные системы, либерализм, государственная власть.

Sunegin Sergiy. The coordinate system «person – civil society – state»: in search of the concept of effective interaction

In this article the author on the general theoretical level, raises the issue of the definition of the conceptual foundations of effective interaction between the individual, civil society and the state. As the basis of the research is taken modern liberal paradigm of development of civil society and the state, which is a fundamental shortcoming, in author's opinion, is substantialization of human subjectivity or absolutization of

individual freedom, which is expressed, in particular, in the isolation of the legal regulation of its moral justification. As a result the author concludes that the effective interaction in the coordinate system «person – civil society – state» cannot be based only on the level of its legislative regulation and objectively demands and needs consistency with the moral dimension of human life, which is based on absolute categorical basis.

Key words: *civil society, individual, state, law, morality, normative-and-regulative systems, liberalism, state authority.*

Початок третього тисячоліття для Української держави ознаменувався розвитком складних трансформаційних процесів, які охопили практично всі сфери суспільного життя. Поряд з тим незаперечним фактом, що зазначені трансформаційні процеси так чи інакше пов'язані з формуванням в Україні соціальної, правової, демократичної держави, основу функціонування якої складає розвинене громадянське суспільство, вони породили також значну кількість об'єктивних загроз, що суттєво актуалізує необхідність переосмислення основних аспектів взаємодії держави, громадянського суспільства та особи.

Незважаючи на те, що проблематика тих чи інших аспектів взаємодії громадянського суспільства, особи та держави є, на перший погляд, вже достатньо дослідженою, про що свідчить значна кількість наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених, потрібно визнати, що об'єктивна дійсність все ще вимагає пошуку системних шляхів подолання існуючих протиріч між вказаними учасниками державно-правового розвитку в цілому. При цьому якщо екстраполювати дану проблематику в український соціальний контекст, то не буде перебільшенням зауважити, що соціальні та військові події 2013-2015 років яскраво засвідчили той факт, що з часів проголошення незалежності Української держави протиріччя в системі координат «особа – громадянське суспільство – держава» набули гострого конфліктного характеру, який в окремих випадках супроводжувався навіть насильницькими методами його вирішення.

Питання взаємодії особи, громадянського суспільства та держави вже були предметом розгляду, зокрема, таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як С. Алексєєв, С. Бобровник, М. Денисюк, І. Кальной, І. Кресіна, Г. Мальцев, М. Марченко, М. Матузов, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, А. Поляков, О. Скакун, Ф. Хайєк, Ю. Шемшученко та ін. Не применшуючи ролі та значення наукового доробку цих та інших вчених, спробуємо визначити концептуальні шляхи удосконалення зазначеної взаємодії, виходячи з сучасних тенденцій вітчизняного та зарубіжного демократичного розвитку, що є метою даної статті.

Якщо уважно замислитися над причинами такого кризового стану у взаємовідносинах в системі координат «особа – громадянське суспільство – держава», то, на нашу думку, можна виокремити дві групи таких причин:

1) сутнісні причини, які полягають у тому, що протягом всього періоду незалежності України ані держава, ані громадянське суспільство в особі своїх основних інститутів так і не змогли виробити єдиної консолідованої програми суспільно-державного розвитку, яка б забезпечувала відповідний баланс між приватними та колективними, у тому числі публічними інтересами, та була б сприйнята і підтримана переважною більшістю громадян внаслідок її авторитетності та переконливості. Натомість в українському суспільстві навіть і на сьогодні після трагічних подій 2014-2015 років не досягнуто базисних засад консенсусу з приводу основних векторів суспільно-державного розвитку;

2) формальні причини, які пов'язані з окремими, несистемними спробами представників влади та інститутів громадянського суспільства певним чином унормувати на законодавчому рівні основні параметри ефективної взаємодії в системі координат «особа – громадянське суспільство – держава». Незважаючи на те, що значна частина законодавчих актів, що регламентують питання взаємовід-

носин в системі координат «особа – громадянське суспільство – держава», відповідають сучасним цивілізованим орієнтирам розвитку України, їх прийняття та набрання ними чинності так і не знайшло своєї практичної реалізації у зв'язку із наявністю вищеназваних сутнісних причин, без усунення яких неможливо вести мову про реальність ефективного розвитку Української держави в цілому.

Таким чином, спробуємо знайти відповідь з точки зору загально-теоретичної юридичної науки на такі взаємопов'язані питання: яких саме успіхів, принаймні, з формальної точки зору досягла Україна в контексті забезпечення ефективної взаємодії між особою, громадянським суспільством та державою, і чому навіть на сьогодні суспільство та більшість громадян не спостерігає системних позитивних зрушень, які б свідчили про дієвість та результативність впроваджуваних в Україні реформ, ефективність яких без забезпечення такої якісної комунікації між вказаними суб'єктами досягти неможливо.

Для того щоб відповісти на перше з названих питань, потрібно визначитися з понятійним апаратом, особливо з поняттям «громадянське суспільство», яке, на відміну від понять «особа» та «держава», є найбільш дискусійним у науковій літературі.

Не вдаючись до ретельного аналізу багаточисельних сучасних наукових визначень поняття «громадянське суспільство», які всі за-слуговують на окрему увагу, варто зазначити, що в контексті практичної реалізації ефективної взаємодії в системі координат «особа – громадянське суспільство – держава» під громадянським суспільством, на нашу думку, потрібно розуміти сукупність індивідів та їх об'єднань з розвиненими культурними, економічними, політичними, правовими та іншими взаємозв'язками, що діють формально незалежно від держави, хоча й взаємодіють з нею в межах визначених механізмів. Основою громадянського суспільства, його джерелом та одночасно умовою існування є наявність вільних індивідів та їх об'єднань, оскільки лише об'єднані індивідуальні цілі та інтереси

здатні реально впливати на державу таким чином, щоб її рішення сприяли утвердженню загальносуспільного блага.

Звертаючись до сучасної нормативно-правової регламентації взаємовідносин в системі координат «особа – громадянське суспільство – держава», не буде перебільшенням визнати, що вітчизняна нормативно-правова база, яка регулює відповідні аспекти цих взаємовідносин, в цілому відповідає сучасним світовим демократичним стандартам.

Так, найважливішими законодавчими актами, норми яких поряд з Конституцією України покликані сприяти удосконаленню механізму взаємодії між особою, громадянським суспільством та державою, слід визнати наступні закони України: «Про громадські об'єднання», «Про соціальний діалог в Україні», «Про державно-приватне партнерство», «Про інформацію», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про волонтерську діяльність», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Про забезпечення права на справедливий суд», «Про соціальні послуги», «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» тощо.

Окрім цих та інших законодавчих актів, в Україні є чинними також низка підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію вказаних законів. Основними серед них слід назвати розпорядження Кабінету Міністрів України «Про Концепцію сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства», постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», Указ Президента України «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові за-

ходи щодо її реалізації», розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо формування громадянської культури та підвищення рівня толерантності у суспільстві».

Визнаючи той факт, що норми зазначених нормативно-правових актів, хоча й містять окремі прогалини, колізії та інші недоліки соціальної і техніко-юридичної складових якості закону, все ж в цілому їх положення, принаймні, ідейно та телеологічно узгоджуються з основними засадами сучасного європейського демократичного розвитку. Зокрема, на підставі норм зазначених вище нормативно-правових актів в Україні створені та діють на сьогодні чимало інститутів громадянського суспільства, які можна класифікувати, наприклад, за сферою або напрямом їх практичної діяльності, а саме: 1) інститути громадянського суспільства в політичній сфері (громадсько-політичні організації та рухи, політичні партії); 2) інститути громадянського суспільства у сфері охорони та захисту прав людини і громадянина (різноманітні правозахисні організації, адвокатура, професійні спілки, об'єднання роботодавців та ін.); 3) інститути громадянського суспільства в соціально-економічній та гуманітарній сферах (суб'єкти господарювання, благодійні фонди і організації, освітні та наукові інститути, засоби масової інформації, релігійні організації, творчі спілки тощо)¹.

Як бачимо, громадянське суспільство є складною, неоднорідною системою інститутів та взаємовідносин, що, з одного боку, складаються між ними, а з іншого – проявляють себе у відносинах з особою і державою. При цьому громадянське суспільство в цілому виконує одне з найважливіших завдань, яке зводиться до обмеження владних функцій держави за допомогою відповідних інституційних, організаційних, правових, культурних та інших визначених параметрів. На це основне завдання громадянського суспільства у свій час звертав увагу ще С. Франк, який небезпідставно вважав, що державна влада, за необхідності, повинна бути обмежена наявністю громадянського суспільства, а діяльність такої влади в жодному разі не повинна

переходити межі, в яких вона ефективно взаємодіє з громадянським суспільством та порушення яких загрожує буттю останнього².

В даному випадку потрібно уточнити, що обмеження громадянським суспільством державної влади зовсім не означає наявності конфлікту або протиборства між ними, як це має місце, наприклад, в умовах перехідного етапу розвитку суспільства і держави. Скоріше, навпаки, справжнє обмеження громадянським суспільством державної влади, так само як і владний вплив держави на інститути громадянського суспільства, полягає у тому, що обидва вони покликані стримувати та виправляти окремі деструктивні прояви або різного роду відхилення людської діяльності на громадському і державному рівнях, використовуючи для цього різноманітні засоби в межах визначеної соціокультурної та цивілізаційної парадигми.

Слід зазначити, що ступінь такого обмеження громадянським суспільством владних функцій держави, так само як і ступінь впливу держави на громадянське суспільство, істотно варіюється в залежності від конкретного політичного режиму, який панує в державі, на що зазвичай звертають увагу сучасні науковці. Зокрема, чим демократичнішими та ліберальнішими є засади державно-правового розвитку, тим більше розширюються можливості впливу громадянського суспільства на соціальне життя в цілому, у тому числі на розвиток держави і окремих громадян, їх соціально-політичної активності. І навпаки, чим більш авторитарними або тоталітарними є засади державного управління, тим менше у громадянського суспільства можливостей впливати на соціальні процеси, у тому числі на державу³.

Як зазначають окремі дослідники, «в історії становлення і розвитку тандему «держава – громадянське суспільство» можна виділити етапи, під час яких принцип паритету та форма їх мирного співіснування залишали місце принципу пріоритету і формі експансії по відношенню один до одного. У історичному контексті рівно-

вага між громадянським суспільством та державою є, скоріше, винятком, ніж правилом. Прикладом домінанти держави може бути тоталітарна політична система абсолютної влади. Прикладом домінанти громадянського суспільства може слугувати демократична система лібералізму, за якої держава є лише засобом, а не самоцінністю, де перше місце займають соціально-економічні відносини, де ідеологічний монізм поступається світоглядному плюралізму»⁴.

Водночас, застосування лише даного та достатньо формалізованого підходу до розбудови відповідних моделей або типів взаємодії та взаємовідносин держави і громадянського суспільства є дещо спрощеним, оскільки він не враховує, принаймні, того факту, що зміна чи навіть революційний демонтаж або злам політичного режиму ще не означає реальну зміну моделі взаємовідносин між державою та громадянським суспільством. Останнє пов'язано з тим, що кожне суспільство є унікальним соціокультурним феноменом, який розвивався в особливій системі історичних координат з притаманними лише їй ментальними та світоглядними характеристиками. При цьому ці ментальні та світоглядні характеристики формувалися під впливом цілісної соціонормативної системи, елементами якої є не лише право, а й мораль, релігія, звичаї, традиції та інші соціальні норми, зміст яких формувався та розвився протягом багатьох століть чи навіть тисячоліть, незважаючи на різноманітні соціальні та інші катаклізми, що завжди супроводжували історію людства.

У науковій літературі справедливо відмічається, що національній свідомості кожного народу притаманні свої природжені елементи, які визначають його дух, менталітет, характер, специфіку його світогляду тощо. Саме тому демократизація суспільства багато в чому залежить від стану свідомості народу, від ступеня його готовності прийняти і реалізувати ті основні цінності, які складають базисні засади забезпечення загальносуспільного блага та стабільного порядку⁵.

З часу проголошення незалежності України основу її розвитку як окремої держави почала складати ліберальна концепція суспільно-державного устрою, відповідно до якої людина визнається найвищою соціальною цінністю. Поряд з позитивними аспектами цієї концепції, її істотною вадою є те, що в її межах людина з її індивідуальними правами, свободами, інтересами та потребами почала не лише домінувати над колективними засадами соціального розвитку, а й над об'єктивно існуючою системою соціонормативного регулювання суспільних відносин, внаслідок чого такі елементи останньої як, наприклад, мораль і релігія вже майже втратили свої справжні регулятивні властивості та почали сприйматися у суспільній свідомості лише як один із можливих засобів задоволення особистих потреб, інтересів, естетичних смаків тощо. Про це яскраво свідчить, зокрема, поява концепцій так званої «приватної» та інституційної моралі⁶.

Сутність цих та інших сучасних концепцій так званої «моралі» можна звести до того, що образ людини починає розумітися та досліджуватися вже не з точки зору таких його моральних чеснот як совість, чесність, порядність, гідність, доброзичливість тощо, що є необхідним елементом всебічної розвиненості особистості, а з точки зору його специфічних якостей, орієнтованих на досягнення комерційного або кар'єрного успіху, а також на отримання певних матеріальних благ та/або задоволення, як правило, в його обмеженому фізіологічно-чуттєвому вимірі, незалежно від того, які способи та засоби можуть бути використані для досягнення такого «успіху». Підтвердженням цьому є слова видатного сучасного філософа, фахівця з етики А. Гусейнова, який пише: «сучасний складноорганізований, високотехнологічний світ розвивається у напрямі соціальних систем, які можуть успішно функціонувати незалежно від моральних якостей та мотивів людей»⁷.

Водночас, слід відмітити, що «успіх» такого «розвитку» може мати лише тимчасовий характер з одночасною девальвацією значення

категоричного морального імперативу, оскільки жодні високотехнологічні системи з притаманними їм інститутами та імперативами не можуть повністю позбавити людину необхідності мати власні моральні переконання та координувати свої вчинки з ними. Натомість, штучний та суб'єктивно обумовлений відрив моралі від її базисних ідеальних засад, витoki яких найбільш повно розкриваються у Божественних заповідях любові, що мають абсолютне значення, неминуче призведе до системної духовної кризи, яка перебуває в основі кризи будь-яких матеріальних, виробничих, фінансових та інших відносин між людьми.

Вказана духовна криза, якщо її вчасно не виправити, неминуче сформує у суспільній та індивідуальній свідомості новий тип ментальності, складові якої вже сьогодні активно починають проявлятися не лише на національному рівні відповідних держав, а й на рівні міжнародних відносин, що загрожує вже не лише локальній чи регіональній безпеці, а й глобальній також. Основними ознаками цього нового типу ментальності, який вже достатньо проявляється в сучасних українських реаліях, є культивування грошей, матеріальної користі або вигоди, розваг, а також насолоди, що розуміється у обмеженому, фізично-чуттєвому значенні. Як наслідок, суспільна та індивідуальна мораль відриваються від свого абсолютного категоричного імперативу, поглиблюючи при цьому руйнівну силу морального атомізму, релятивізму та нігілізму. Останнє видається зовсім не випадковим, адже ідеологія лібералізму, яка заснована на принципі антропоцентризму, концентрує увагу на атомізації суспільства, на відокремленні від нього індивідуальних свобод, прав, інтересів, потреб і бажань та піднесення їх до рівня соціального стандарту і норми поведінки незалежно від їх морального обґрунтування.

«По-справжньому ліберальне суспільство» – зазначають окремі вітчизняні дослідники – «мінімізує моральні претензії до індивіда, звільняє його від тягаря обов'язків, пов'язаних із спільним розумінням

належного, бажаного, спільним культом і віросповіданням. Лібералізація об'єктивно кладе край домінуванню моралі і цнотливості, упередженості і передбачуваності. Нейтральність відносно духовного і релігійного життя передбачає невтручання, толерантність, визнання права на розбіжності і відхилення, девіації і збочення» в межах того формату, який визначено лише юридичним законом, а не нормами моралі, релігії, звичаїв тощо⁸.

Необхідно зазначити, що така суто ліберально-демократична модель розвитку взаємовідносин в системі координат «особа – громадянське суспільство – держава», яка фактично поступово впроваджується в Україні як певний життєвий стандарт, не враховує об'єктивні особливості соціокультурного розвитку українського суспільства, його історичних етико-релігійних пріоритетів, які покликані значно повніше захищати права, свободи та інтереси осіб, оскільки сприяють удосконаленню людських взаємовідносин, розвиваючи цілісну культурну традицію та апелюючи до ціннісних ідеалів.

Цілком очевидним є те, що розвиток взаємовідносин між особою, громадянським суспільством та державою, обумовлюється наявністю не лише зовнішніх протиріч і конфліктів, що виникають між ними, а й наявністю внутрішніх протиріч і конфліктів також, у тому числі між суб'єктивно усвідомленими потребами, інтересами та можливостями їх реалізації. З цього випливає, що правове регулювання особистої автономії ще зовсім не гарантує повну відсутність свавілля з боку індивідів, а, скоріше навпаки, особиста, внутрішня сфера свідомості особи у її широкому розумінні частіше за все є джерелом соціальної напруги в суспільстві. Саме тому забезпечення оптимального правового і морального обмеження особистої автономії стає однією з основних проблем формування розвиненого громадянського суспільства, основу якого складає вільний індивід⁹.

У зв'язку із зазначеним, справедливою видається думка, що будь-яка законодавча реформа повинна проводитися у тому числі з обов'яз-

ковим врахуванням особливостей суспільної та індивідуальної правосвідомості, істотного впливу на неї норм моралі, релігії, звичаїв, науки, мистецтва тощо. Законодавство, у свою чергу, повинно використовуватися як необхідний засіб для належного релігійно-морального та культурно-просвітницького перетворення і духовного піднесення суспільства, оскільки всі зазначені ціннісно-нормативні та організаційно-регулятивні системи органічно пов'язані один з одним, не можуть і не повинні принципово суперечити один одному, а повинні мати у своїй основі єдиний дух життєстверджуючої і цілющої любові, віри, істинного знання та позитивного досвіду людства в особі його кращих представників у всіх народів та у всі часи¹⁰.

Вказане означає, що навіть найдосконаліший з юридичної точки зору закон не буде належним чином реалізовуватися або буде реалізовуватися всупереч його задекларованому призначенню, якщо він не враховує об'єктивних засад та особливостей взаємозв'язку основних соціонормативних систем – права, моралі та релігії.

У зв'язку із такою дезінтеграцією нормативно-регулятивних систем спотвореного значення набули основні цінності та одночасно принципи взаємовідносин в системі координат «особа – громадянське суспільство – держава», а саме: свобода, справедливість, рівність та гуманізм. Незважаючи на те, що інститути громадянського суспільства та посадові особи органів державної влади у своїх численних публічних виступах, інтерв'ю, ток-шоу продовжують апелювати до вказаних цінностей, все менше людей вже вірять в ці заклики, принципи та цінності, оскільки стан суспільно-державного життя переконливо доводить, що останні є лише своєрідним лицемірним «прикриттям» для вказаних суб'єктів, завдяки яким вони намагаються виправдати свої протиправні та, насамперед, аморальні посягання на права та інтереси інших осіб. Відсутність у суспільній та індивідуальній правосвідомості перевірених часом моральних ідеалів неминуче призводить до загострення конфліктних ситуацій на різних рівнях

взаємодії в системі координат «особа – громадянське суспільство – держава», які починають розв'язуватися вже за допомогою силових засобів, оскільки матеріальну вигоду та задоволення прагнуть отримати всі, а міжособистісні, колективні та міжнародні відносини вже не можуть спиратися на правові норми, що лицемірно декларують для «наївних» людей відповідні «благі наміри» на кшталт соціальної справедливості, рівності, свободи та гуманізму.

Саме тому спільні стратегічні і програмні цілі та інтереси взаємодії в системі координат «особа – громадянське суспільство – держава» не можуть обмежуватися лише, наприклад, забезпеченням особистої безпеки громадян, створенням ефективного режиму охорони і захисту прав, свобод та законних інтересів громадян, забезпеченням умов для всебічного розвитку особистості, у тому числі зростання її соціальної активності, якщо при цьому паралельно відбувається руйнація змісту перевірених часом моральних норм та інститутів, витоки яких найбільш повно розкриті у релігійному вченні.

Враховуючи все вищенаведене, можемо зробити наступні висновки:

1) сучасний етап взаємовідносин в системі координат «особа – громадянське суспільство – держава», який задекларований як глобальний взірець або стандарт соціального розвитку, характеризується необмеженою субстанціалізацією людської суб'єктивності, основною причиною якої є штучно створена дивергенція основних нормативно-регулятивних систем (права, моралі та релігії), яка супроводжується переосмисленням основних моральних категорій і понять, обмеженням їх змісту лише соціально-іманентним контекстом. Такий стан унеможлиблює фактичну ефективну взаємодію між особою, громадянським суспільством та державою, навіть якщо вона досконало прописана на нормативно-правовому рівні, оскільки ліберальне людське «Я» в означеному контексті претендує на абсо-

людне значення та повністю поглинає засади суспільної солідарності, виражене у смисловій антиномії «Ми». Така абсолютизація особистої свободи, поєднана зі спробами механічного узгодження балансу індивідуального та колективного, засад свободи та засад солідарності, відірваного від сутнісного взаємозв'язку права, моралі та релігії, неминуче призведе до руйнування перевірених часом абсолютних засад об'єктивної моралі як однієї з нормативно-регулятивних систем, заснованої на Божественному одкровенні;

2) ефективна взаємодія в системі координат «особа – громадянське суспільство – держава» не може базуватися лише на рівні її законодавчої регламентації, а об'єктивно вимагає і потребує узгодженості з моральним виміром людського буття, заснованим на абсолютних категоричних засадах. Скільки б уповноважені органи держави, у тому числі в Україні, не приймали нових законів чи інших нормативно-правових актів, спрямованих на удосконалення взаємовідносин між особою, громадянським суспільством та державою, всі вони не будуть належним чином реалізовуватися, якщо нормативний зміст моралі ставитиметься в залежність від матеріальних, гедоністичних потреб суспільства та конкретного індивіда;

3) якщо взаємовідносини в системі координат «особа – громадянське суспільство – держава» і надалі базуватимуться на моделі лібералізму, нехтуючи при цьому культурно-духовний консерватизм, суб'єктний рівень зазначеної системи координат і надалі втрачатиме перевірену часом ціннісну складову свого розвитку, яка виконує конститутивну роль для будь-якої соціальної практики. Зазначене, у свою чергу, неминуче призведе до штучної абсолютизації значущості права в регламентації суспільних відносин, яка вже починає проявлятися, посилення тенденції відмежування його норм від основних моральних заповідей та, як наслідок, до збільшення питомої ваги силових засобів у розв'язанні будь-якої суперечки, що в кінцевому рахунку загрожує самознищенню всього людства.

1. *Денисюк М. В.* Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства : монографія / Денисюк М.В. / за заг. ред. Н. М. Оніщенко. – К. : Атіка, 2015. – С. 41.
2. *Франк С. Л.* Духовные основы общества / Франк С.Л. / сост. и автор вступ. статьи П. В. Алексеев. – М. : Республика, 1992. – С. 140.
3. *Держава і громадянське суспільство в Україні: проблеми взаємодії* : монографія / [Кресіна І. О., Скрипнюк О. В., Коваленко А. А., Перегуда Є. В. та ін.] / за ред. І. О. Кресіної. – К. : Логос, 2007. – С. 12-61.
4. *Гражданское общество: истоки и современность* : монография / науч. ред.: И. И. Кальной, И. Н. Лопушанский. – 3-е изд., перераб. и доп. – СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. – С. 30.
5. *Тесленко М. В.* Баланс индивидуального и коллективного как основа демократического сильного государства / М. В. Тесленко // Право и управление. XXI век. – 2008. – № 2. – С. 31 (С. 30-36).
6. *Мальцев Г. В.* Нравственные основания права : монография. Изд. 2-е / Мальцев Г.В. – М. : Изд-во СГУ, 2009. – С. 13, 335-337.
7. *Гусейнов А. А.* Философия. Мораль. Политика / Гусейнов А.А. – М. : Академкнига, 2002. – С. 179.
8. *Заблоцький В. П.* Лібералізм: ідея, ідеал, ідеологія : монографія / Заблоцький В.П. – Донецьк : Янтра, 2001. – С. 143.
9. *Гражданское общество: истоки и современность* : монография / науч. ред. : И. И. Кальной, И. Н. Лопушанский. – 3-е изд., перераб. и доп. – СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. – С. 234.
10. *Осипян Б. А.* Дух правометрии или основание межерологии права : монография / Осипян Б. А. – М. : Изд-во «Юрилитинформ», 2009. – С. 181-182.

***Sunegin Sergiy.* The coordinate system «individual – civil society – state»: in search of the concept of effective interaction**

In this article the author on the general theoretical level, raises the issue of the definition of the conceptual foundations of effective interac-

tion between the individual, civil society and the state. As the basis of the research is taken modern liberal paradigm of development of civil society and the state, which is a fundamental shortcoming, in author's opinion, is substantialization of human subjectivity or absolutization of individual freedom, which is expressed, in particular, in the isolation of the legal regulation of its moral justification.

This liberal paradigm of social development has generated a spiritual crisis, which gradually creates in a social and individual consciousness a new type of mentality, elements of which today actively begin to appear not only on the national level of the states, but also on the level of international relations, which threatens not only local or regional security, but also global. The main feature of this new type of mentality, which is already quite evident in modern Ukrainian realities, is the cultivation of money, material benefit or benefits, entertainment and enjoyment, understood in a limited physically-sensitive meaning. As a consequence, the social and individual morality detached from its absolute categorical imperative, thus deepening the destructive power of moral atomism, relativism and nihilism. The last thesis seems not accidental, because the ideology of liberalism, which is based on the principle of anthropocentrism, focuses attention on the atomization of society, separated from it individual freedoms, rights, interests, needs and desires, rising them to the level of social standards and norms of behavior, regardless of their moral justification.

It is obvious that the development of relations between individuals, civil society and the state is caused by the presence of not only external contradictions and conflicts that arise between them, but also the presence of internal contradictions and conflicts as well, including between subjectively conscious needs, interests and opportunities for their realization. This implies that the regulation of personal autonomy still does not guarantee the complete absence of arbitrariness on the part of individuals, but, rather on the contrary, personal, domestic sphere of individual

consciousness in its broadest meaning often is a source of social tension in society. Therefore, ensure optimal legal and moral limitation of personal autonomy is one of the main problems of formation of a developed civil society, based on the free individual.

Due to the disintegration of basic normative-and-regulatory systems (law, morality and religion) distorted meaning acquired the basic values and principles both in the coordinate system of relations «individual – civil society – state», namely: freedom, justice, equality and humanism. Despite the fact, that civil society and officials of state authorities in his numerous public appearances, interviews, talk-shows continue to appeal to these values, fewer people already believe in these calls, principles and values, because the condition of social and public life proves that the last one are only a kind of hypocritical «cover» for these entities, through which they try to justify their illegal and above all immoral assault on the rights and interests of others. Lack of time-proved moral ideals in social and individual legal consciousness inevitably leads to the aggravation of conflicts at different levels of interaction in the coordinate system «individual – civil society – state», which are beginning to be solved by using force tools, because material benefit and pleasure seek to get all, and interpersonal, collective and international relations can no longer rely on the legal rules hypocritically declare for the «naive» relevant people «good intentions» such as social justice, equality, freedom and humanism.

As a result the author concludes that the effective interaction in the coordinate system «individual – civil society – state» cannot be based only on the level of its legislative regulation and objectively demands and needs consistency with the moral dimension of human life, which is based on absolute categorical basis. However much would the state authorities, including in Ukraine, accepted new laws or other legal-and-normative acts, aimed at improving the relationship between the individual, civil society and the state, they will not be properly implemented if

the normative content of morality treat dependent of material and hedonistic needs of society and particular individual.

Key words: civil society, individual, state, law, morality, normative-and-regulative systems, liberalism, state authority.

УДК 341.174(4ЕС)

М. І. АНТОНЕНКО

РОЗВИТОК ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ

Наведено результати дослідження по формуванню організаційно-правових основ регіональної політики європейських держав, яка здійснюється передусім шляхом поглиблення транскордонного співробітництва через удосконалення напрямків, завдань та інструментів співпраці прикордонних територіальних общин.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, регіональна політика, єврорегіон, нормативно-правові акти, інтеграція.

Антоненко М. І. Развитие трансграничного сотрудничества в Европе

Приведены результаты исследования по формированию организационно-правовых основ региональной политики европейских государств, которая осуществляется, прежде всего путем углубления трансграничного сотрудничества посредством усовершенствования направлений, задач и инструментов взаимодействия приграничных территориальных общин.

© АНТОНЕНКО Михайло Іванович – кандидат історичних наук, доцент кафедри правознавства Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля